

ISSN 1392–6195 (print)
ISSN 2029–2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2009, 3(117), p. 197–216

PENITENCINĖS SISTEMOS TEISINĖS RAIDOS PERSPEKTYVOS LIETUVOJE

Simona Mesonienė

Mykolas Romeris universiteto Socialinės politikos fakulteto
Penitencinės teisės ir veiklos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 608
Elektroninis paštas pvk@mruni.eu

Pateikta 2009 m. rugsėjo 11 d., parengta spausdinti 2009 m. rugsėjo 15 d.

*Bausmės tobulinimo tikslas nėra surasti teoriją,
pateisinančią praktiką.
Šis tikslas yra pakeisti kriminalinės bausmės
turinį ir kontekstą.*

R. Duff

Anotacija. Vienas pagrindinių baudžiamosios justicijos Lietuvoje trūkumų – dažnas ir ilgalaikis laisvės atėmimo bausmės taikymas, probacijos skyrimo ir vykdymo praktikos kazusai verčia diskutuoti apie šio instituto faktišką poveikį nuteistojo socialaus elgesio ugdymui. Probacijos vykdymo procesas turi būti nukreiptas į nuteistojo pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos valdymą ir kriminogeninių veiksmų neutralizavimą, tačiau dabartinis teisinis reguliavimas neleidžia pasiekti šių tikslų. Tarp probacijos skyrimo ir vykdymo proceso bei jo veiksmingumo egzistuoja organiškas ir dėsningas tarpusavio ryšys, tačiau akivaizdu, kad esama probacijos skyrimo ir vykdymo logika nėra prielaida kalbėti apie šio instituto veiksmingumą *de facto*. Straipsnyje diskutuojama apie probacijos skyrimo ir vykdymo optimizavimo kryptis, nagrinėjami visuomenės dalyvavimo probacijos procese aspektai, aktualizuojama socialinės išvados rengimo, pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo ir individualaus darbo su nuteistuoju, nuteistųjų teisinės padėties švelninimo bei griežtinimo problematika. Pabrėžiama būtinybė spręsti svarbiausius klausimus, susijusius su efektyvios nuteistųjų priežiūros

užtikrinimu, – diskutuojamas siektinas elektroninio stebėjimo bausmių vykdymo sistemoje reguliavimas. Taigi, straipsnyje aptariama perspektyvinė probacijos sistemos ir nuteistųjų stebėsenos koncepcija, kuri sudarytų sąlygas optimizuoti asmenų resocializacijos procesą ir mažinti kalinių skaičių Lietuvoje.

Reikšminiai žodžiai: *bausmė, probacija, bausmės vykdymo atidėjimas, lygtinis atleidimas nuo bausmės prieš terminą, lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų, elektroninis stebėjimas.*

Ivadas

Teisiniu lyginamuoju požiūriu straipsnyje nagrinėjamas vienas bausmių vykdymo teisės institutų – probacija. Taip pat šiame straipsnyje aptariamos Lietuvos bausmių vykdymo sistemos teisinės raidos perspektyvos analizuojant naujų baudžiamosios atsakomybės realizavimo formų (elektroninio stebėjimo) įtraukimo galimybės, nagrinėjamos tarptautinių ir nacionalinių bausmių vykdymo teisės aktų, reglamentuojančių probaciją, normas, Lietuvos ir užsienio valstybių bausmių vykdymo teisės doktrina. Straipsnio tikslas – nustatyti, kaip sumodeliuoti veiksmingą probacijos skyrimo ir įgyvendinimo sistemą, orientuotą į asmenų pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos valdymą, sudarančią sąlygas užtikrinti visuomenės saugumą, mažinti nusikalstamų veikų recidyvus ir laisvės atėmimo vietose esančių asmenų skaičių. Kartu siekiama suformuluoti teorinius alternatyvų paskirtai laisvės atėmimui bausmei teisinio reguliavimo tobulinimo pagrindus. Temos aktualumą atskleidžia esamos nacionalinės bausmių vykdymo teisės doktrinos spragos probacijos ir kitų laisvės atėmimo alternatyvų srityje, probacijos teisinio reguliavimo trūkumai ir aptariamų teisinių santykių socialinė svarba. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas¹ (toliau – BK) ir Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas² (toliau – BVK), su kuriais buvo siejami esminiai pokyčiai bausmių sistemos reglamentavimo ir bausmių vykdymo srityje. Pripažįstant, kad šių teisės aktų reguliavimas įnešė pažangių naujovių, kartu pasakytina, kad jos nebuvo įdiegtos būtent probacijos srityje. Lyginant senojo BK ir galiojančias nuostatas, įtvirtinančias probaciją, matyti, kad esmingų pakitimų neįvyko. Taip pat pažymėtina, kad esamas probacijos teisinis reguliavimas nėra vientisas, nes įstatymai nenustato šio instituto racionalaus ir nuoseklaus vykdymo mechanizmo. Visa tai verčia mokslinio diskurso forma diskutuoti apie probacijos skyrimo ir vykdymo optimizavimo kryptis. Todėl aktualu išsiaiškinti, koks turi būti teisinio reguliavimo mechanizmas, kad būtų užtikrinta veiksminga nuteistųjų priežiūra neizoliuojant jų nuo visuomenės ir derinant kontrolės ir socialinės paramos priemones, užtikrinant jų rizikos valdymą.

Straipsnyje taikyti sisteminės analizės ir lyginamasis mokslinio tyrimo metodai.

1 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.

2 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.

1. Bausmių vykdymo sistemos humanizavimo prielaidos: *status quo* ir sociumo poreikiai

Formuojant ir įgyvendinant nacionalinę baudžiamąją politiką yra susiformavęs ir prigijęs laisvės atėmimo bausmės kaip universalios priemonės, kuria reaguojama į nusikalstamą asmenų elgesį, stereotipas. Kita vertus, moksliniai tyrimai ir praktinė patirtis rodo, kad kaltininko izoliaciją nuo visuomenės ne visuomet galima laikyti būtina ir adekvačia siekiant baudžiamosios politikos tikslų. Pažymėtina, kad baudžiamuosiuose ir bausmių vykdymo įstatymuose įtvirtintas laisvės atėmimo bausmės baudžiamojo poveikio diferencijavimo potencialas nėra pakankamas, kad visais atvejais būtų užtikrintas jos proporcingumas padarytai nusikalstamai veikai ir kartu sėkmingai įgyvendinti bausmės tikslai. Be to, laisvės atėmimo bausmės realizavimo teisinės, ekonominės ir organizacinės problemos turi įtakos nusikalstamų veikų recidyvo augimui³.

Akivaizdu, kad bausmių griežtinimo politika populiari visuomenėje, tačiau, kita vertus, ji nemažina nusikalstamų ir asmenų, laikomų laisvės atėmimo vietose, skaičiaus. Įkalinimo įstaigose laikomų asmenų skaičius (apie 8000 asmenų) jau trejus metus išlieka stabilus, tačiau 2009 metais pastebėtos augimo tendencijos. Vien tik šiais metais įkalinimo įstaigose laikomų asmenų skaičius padidėjo beveik 5 procentais. Negalima nepripažinti, kad dėl didelio nuteistųjų skaičiaus kai kuriose laisvės atėmimo vietose iki šiol nėra užtikrinamos tinkamos humanizmo principą ir tarptautinius Lietuvos įsipareigojimus atitinkančios nuteistųjų laikymo sąlygos, taip pat veiksmingas jų resocializacijos procesas. Nemažai laisvės atėmimo vietų yra perpildytos⁴. Visa tai lemia, kad nėra užtikrinamos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos⁵, Europos konvencijos prieš kankinimą ir kitokių žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą⁶, Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatymo⁷, Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso⁸ ir kitų teisės aktų atitinkamos nuostatos. Pažymėtina, kad įkalinimo įstaigų, kuriose laikomi asmenims būtų sudarytos žmogaus orumo nežeminančios ir kuo artimesnės gyvenimo visuomenėje sąlygos, prisidedančios prie visuomenės saugumo stiprinimo, sistemos sukūrimas statant naujas laisvės atėmimo vietas valstybei kainuotų

3 Дворянсков, И. В.; Сергеева, В. В.; Баталин, Д. Е. *Применение альтернативных видов наказания в Западной Европе, США и России*. [Dvoriankov, I.-V.; Sergejeva, V.-V.; Batalin, D.-E. *Enforcement of Alternatives to Imprisonment in Europe, United States and Russia*]. Москва, 2003, p. 4.

4 Kalėjimų departamentui prie Teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų plėtros strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. kovo 26 d. nutarimu Nr. 288 „Dėl Kalėjimų departamentui prie Teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų plėtros strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2008–2033 metų plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 40-1469.

5 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987; 2000, Nr. 96-3016.

6 Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokių žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 86-2393.

7 Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 81-3172.

8 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas.

apie milijardą litų⁹. Būtina atkreipti dėmesį ir į tai, kad esama valstybės ekonominė padėtis lemia ribotas valstybės sektoriaus galimybes investuoti dideles valstybės biudžeto lėšas į laisvės atėmimo vietų plėtrą. Tai verčia ieškoti alternatyvių asmenų, padariusių nusikalstamas veikas, atsakomybės realizavimo priemonių, kurios būtų ekonomiškai ir socialiai veiksmingos. Viena iš šių priemonių laikytina probacija¹⁰.

Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad ir strateginiai Lietuvos Respublikos valstybės teisės aktai nustato būtinybę sukurti veiksmingą probacijos modelį. Penkioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 9 d. nutarimu Nr. XI-52 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“¹¹, 121 punktas numato plėtoti veiksmingą probacijos (bausmės vykdymo atidėjimo, lygtinio atleidimo nuo bausmės prieš terminą ir lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų) sistemą, orientuotą į asmenų pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos valdymą, sudarančią sąlygas užtikrinti visuomenės saugumą, mažinti nusikalstamų veikų recidyvus ir ypač sumažinti laisvės atėmimo vietose esančių asmenų skaičių. Taigi, šis siekis yra pirminė prielaida tobulinti egzistuojančią probacijos sistemą ir ieškoti jos modelio teorinės koncepcijos.

2. Bausmių vykdymo teisinio reguliavimo reformos koncepcija: dekarceracijos link

2.1. Probacijos skyrimo reglamentavimo problemos

Nors priėmus naująjį BK ir BVK Lietuvos laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų skaičius sumažėjo bene dvigubai, tačiau asmenų, atliekančių terminuoto laisvės atėmimo, laisvės atėmimo iki gyvos galvos ir arešto bausmės skaičius išlieka pernelyg didelis (6 804)¹², tuo tarpu 61 proc. pasaulio valstybių šis skaičius neviršija 150 kalinių 100 000 gyventojų. Be to, pažymėtina, kad pagal nuteistųjų skaičių Lietuva yra pirmajame valstybių, turinčių daugiausiai kalinių, dešimtuose ir užima aštuntą vietą tarp 52 Europos šalių (po Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos, Estijos, Latvijos, Gruzijos ir Moldovos) bei

9 Kalėjimų departamentui prie Teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų plėtros strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. kovo 26 d. nutarimu Nr. 288 „Dėl Kalėjimų departamentui prie Teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų plėtros strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2008–2033 metų plano patvirtinimo“.

10 Probacija – baudžiamosios atsakomybės realizavimo (bausmės vykdymo atidėjimo, lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų) forma, taikoma nusikaltimą padariusiam asmeniui kaip lygtinio pobūdžio alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei ir vykdoma taikant nuteistojo priežiūrą bei teikiant jam socialinę paramą. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. vasario 21 d. nutarimas Nr. 220 „Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir jos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 27-989.

11 Penkioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa, kuriai pritarta Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 9 d. nutarimu Nr. XI-52. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 146-5870.

12 Neįskaitant suimtų asmenų. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos veiklos ataskaitos [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-05]. <www.kalejimudepartamentas.lt>.

trečią vietą Europos Sąjungos valstybėse (po Latvijos ir Estijos)¹³. Šią statistiką lemia padidėjęs skiriamos laisvės atėmimo bausmės vidurkis¹⁴. Nors laisvės atėmimo bausmė buvo skiriama rečiau¹⁵, tačiau vangiai taikomos kai kurios laisvės atėmimo alternatyvos. Pavyzdžiui, asmenys, esantys pataisos inspekcijų įskaitoje, nuteisti viešaisiais darbais, arba asmenys, kuriems paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės, sudaro tik keletą procentų¹⁶. Bausmės vykdymo atidėjimo netaikymas ryškiausias 2005 metais – šios probacijos rūšies skyrimas sumažėjo iki 16 procentų nuteistų asmenų, be to, vidutiniškai tik pusė nuteistųjų paleidžiami iš pataisos įstaigų lygtinai¹⁷. Tai rodo, kad 2003 metais įsigalioję baudžiamieji ir bausmių vykdymo įstatymai sudarė nepakankamai optimalias teisinės sąlygas taikyti probaciją. Remiantis BK 75 straipsnio nuostatomis, laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas galimas tik tuomet, kai paskirta laisvės atėmimo bausmė neviršija 3 metų už tyčinius nusikaltimus, taigi akivaizdu, kad tai riboja laisvės atėmimo bausmės atidėjimo taikymą. Norint sudaryti palankesnes sąlygas atidėti laisvės atėmimo bausmės vykdymą, manytume, kad šio instituto sąlygos galėtų būti bent šiek tiek švelninamos, nustatant didesnę laisvės atėmimo bausmės ribą už tyčinius nusikaltimus. Be to, itin griežtos yra kito probacijos instituto – lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą (BK 77 straipsnis) sąlygos. Žalos atlyginimo kriterijus lemia, kad per metus nuo bausmės lygtinai atleidžiama tik kelios dešimtys nuteistųjų (asmenų, lygtinai atleidžiamų prieš terminą, palyginti su lygtinai paleidžiamaisiais, skaičius yra beveik 10 kartų mažesnis¹⁸). Vertinant objektyviai reikia pripažinti, kad nuteistieji, esantys laisvės atėmimo vietose, neturi realių galimybių atlyginti nusikalstama veika padarytą turtingą žalą, taigi lūkesčiai, kad žala bus atlyginama veiksmingiau nuteistojo neizoliavus nuo visuomenės, suponuoja racialesnį šio instituto skyrimo kriterijų sistemą. Manytume, kad sąlyga atlyginti žalą nesibaiminant galėtų būti eliminuota iš baudžiamojo įstatymo, kartu tai derinant su atitinkamos specialiosios pareigos lygtinio atleidimo laikotarpiu įtvirtinimu. Pasakytina, kad lygtinis atleidimas gali būti taikomas tik kaip paskatinimo priemonė (BVK 140 straipsnio 4 dalis) nuteistiesiems, o tai reiškia, kad teikti asmenį lygtinai atleisti nuo bausmės prieš terminą yra pataisos įstaigos teisė, bet ne pareiga. Todėl manytume, kad siekiant platesnio probacijos taikymo, būtina įtvirtinti ne diskrecinį, bet imperatyvų teikimo lygtinai atleisti nuo bausmės prieš terminą pobūdį. Šiek tiek lankstesnės ir patogesnės yra lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų sąlygos (BVK 157 straipsnis). Sveikintina, kad lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų formalieji pagrindai yra susieti su nuteistojo elgesiu atliekant laisvės atėmimo bausmę ir pataisos įstaigos rūšimi, tačiau kelia nerimą tai, kad Lietuvos bausmių vykdymo įstatymai nesieja lygtinio

13 Walmsley, R. World Population List. *Research Findings* [interaktyvus]. 2000, 8 [žiūrėta 2009-08-19]. <<http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs/r88.pdf>>.

14 Švedas, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai*. Vilnius, 2006, p. 198.

15 2007 m. – 6679 atvejai, 2008 m. – 6347 atvejai. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2008 metų veiklos apžvalga [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-20]. <[http://www.teismai.lt/teismai/Informacij a%20apie%20Lietuvos%20Respublikos%20teismu%20darba%202008%20metais.pdf](http://www.teismai.lt/teismai/Informacij%20apie%20Lietuvos%20Respublikos%20teismu%20darba%202008%20metais.pdf)>.

16 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos veiklos ataskaitos.

17 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. vasario 21 d. nutarimas Nr. 220 „Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir jos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“.

18 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos veiklos ataskaitos.

paleidimo formaliųjų pagrindų su nuteistojo pakartotinio nusikalstamo elgesio rizika ir padarytos nusikalstamos veikos pavojingumu (pobūdžiu). Manytume, kad itin pažangi ir siektina yra tų valstybių formaliųjų lygtinio paleidimo pagrindų sistema, kuriose ji konstruojama remiantis racionaliniu loginiu pagrindu – nuteistojo pakartotinės nusikalstamos veikos rizikos vertinimu (Kanada). Kuo nuteistasis yra pavojingesnis (jo nusikalstamos veikos rizika aukštesnio lygio), tuo nustatomas didesnis atliktinos bausmės laikotarpis¹⁹. Bausmių vykdymo ekonomiškumo principas, mūsų manymu, būtų efektyviau realizuotas, jeigu nuteistieji, padarę nesunkius ar apysunkius nusikaltimus, kuriems paskirtos trumpos laisvės atėmimo bausmės ir kurie nekelia grėsmės visuomenei, būtų paleidžiami liberalesnėmis sąlygomis (pvz., atlikę vieną trečdalį bausmės). Taip pat siekiant įgyvendinti proceso ekonomiškumo principą būtina nustatyti paprastesnę lygtinio paleidimo bylų sprendimo procedūrą, dėl to lygtinai paleistųjų turėtų nuosekliai daugėti. Jungtinės Karalystės pavyzdžiu kai kuriose bylose (nuteistiesiems už nesunkius nusikaltimus trumpa laisvės atėmimo bausme) būtų galima taikyti pagreitintą lygtinio paleidimo skyrimo procesą (anglų k. *quick review procedure*)²⁰. Užsienio valstybėse (Švedija, Jungtinė Karalystė, Kanada) taikomas ir automatinio paleidimo mechanizmas, kuris taip pat galėtų svariai prisidėti prie įkalintų asmenų skaičiaus mažinimo ir Lietuvoje²¹.

2.2. Probacijos vykdymo optimizavimo kryptys ir galimybės

Reikia pripažinti, kad probacijos vykdymo sistemos kūrimas Lietuvoje buvo ir išlieka gana ilgas ir komplikotas. Galime teigti, kad teisėkūra probacijos srityje paskutinius aštuoniolika metų nebuvo pakankamai kaiti, nuosekli ir pažangi. Probacijos realizavimo turinys naujuose bausmių vykdymo įstatymuose 1991–2008 metais esmingai nepakito, todėl konstatuotina, kad išlieka poreikis ir toliau juos tobulinti. Atsižvelgiant į tai būtina išryškinti bausmių vykdymo įstatymo teisinio reguliavimo problemas (trūkumus) ir netikslumus bei numatyti priemones, kaip juos įveikti, sukurti conceptualius pagrindus, leidžiančius tobulinti teisės normas. Be kita ko, būtina nuspręsti, kokios turėtų būti konkrečios bausmių vykdymo įstatymų nuostatos, idant būtų išvengta ydingo (neveiksmingo) teisinio reguliavimo probacijos vykdymo srityje.

Kalbant apie teisinius santykius, susijusius su probacija, pažymėtina, kad teisinis probacijos reguliavimas Lietuvos Respublikos teisės sistemoje turi tam tikrų trūkumų – kai kuriuos probacijos aspektus, kurie turėtų būti numatyti įstatymu (probacijos ter-

19 Pvz., Kanadoje lygtinis paleidimas atlikus vieną trečdalį bausmės skiriamas nuteistiesiems, kurie padarę nesmurtinius nusikaltimus ir manoma, kad jie nekelia didelės rizikos pakartotinai nusikalsti; atlikus pusę bausmės – nuteistiesiems, kurių didelė pakartotinės nusikalstamos veikos rizika (pvz., nuteisti už su narkotikais ar smurtu susijusius nusikaltimus). Kanadoje įstatyminis (automatinis) paleidimas skiriamas, kai nuteistieji, atlikę 2/3 bausmės laiko, jei jie nebuvo lygtinai paleisti, paleidžiami su lygtinio paleidimo darbuotojų priežiūra, išskyrus labai pavojingus, kurie savo elgesiu rodo, kad nėra linkę taisytis.

20 Dignan, J.; Cavadino, M. *The Penal System. An Introduction*. London, 1997, p. 186, 192.

21 Mesonienė, S. *Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų: teisiniai ir socialiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.

minas, probacijos principai, institucijų įgaliojimai, nuteistųjų teisinė padėtis, probacijos vykdymo pagrindai, atsakomybės už probacijos sąlygų pažeidimų priemonės), reguliuoja įgyvendinantys teisės aktai²². Sistemiskai analizuojant probacijos teisės normas išvelgtina, kad probacijos priežiūros vykdymas yra reglamentuotas tik įgyvendinančiais teisės aktais, probacijos, kaip valstybės prievartos priemonės taikymas, susijęs su nuteistojo asmens teisių ir laisvių ribojimu, iš esmės nėra reguliuojamas įstatymo nuostatomis. Tuo tarpu Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad iš konstitucinio teisinės valstybės principo, kitų konstitucinių imperatyvų kyla reikalavimas įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams paisyti iš Konstitucijos plaukiančios teisės aktų hierarchijos. Šis reikalavimas *inter alia* reiškia, kad draudžiama žemesnės galios teisės aktais reguliuoti tuos visuomeninius santykius, kurie gali būti reguliuojami tik aukštesnės galios teisės aktais, taip pat kad žemesnės galios teisės aktuose draudžiama nustatyti tokių teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytoju aukštesnės galios teisės aktais²³. Būtinybę laikyti įstatymų viršenybės principo savo jurisprudencijoje ne sykį yra akcentavęs ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, nurodydamas, kad viešojo administravimo subjektų kompetencija turi būti nustatyta įstatymu²⁴.

Be to, nors atskiri probacijos sistemos komponentai ir funkcionuoja, tačiau nesuformuoja vientisos savo turiniu ir vidiniais ryšiais bei efektyviai veikiančios probacijos sistemos. Siekis užtikrinti teisinį tikrumą ir aiškumą, teisės sistemos nuoseklumą ir vidinę darną, teisinio reguliavimo aiškumą ir neprieštaringumą determinuoja poreikį sukurti įstatymą, kuris įtvirtintų probacijos vykdymo sistemą. Šio instituto reguliavimas būtų darnus ir nuoseklus ir užtikrintų įstatymų reguliavimo glaustumo reikalavimus, padėtų išvengti teisės aktų nuostatų kolizijų ir spragų, taip pat būtų tinkamai užtikrintas teisėkūros ekonomijos principas, reikalaujantis, kad teisės aktai būtų kuriami mažiausiomis sąnaudomis²⁵. Kartu pažymėtina, kad ir kai kuriose Europos valstybėse (Austrija, Kroatija, Čekija, Anglija ir Velsas, Estija, Suomija, Latvija, Malta, Nyderlandai, Moldova, Rumunija, Šiaurės Airija) taip pat susiklosčiusi panaši reglamentavimo praktika²⁶. Atsižvelgiant į tai, kad probacijos vykdymo procesas yra valstybės prievartos priemonių taikymas, susijęs su nuteistojo asmens teisių ir laisvių ribojimu, įstatyme būtina nustatyti

22 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. vasario 21 d. nutarimas Nr. 220 „Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir jos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“.

23 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708; 186.

24 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. lapkričio 23 d. sprendimas administracinėje byloje „Dėl Valstybinės ligonių kasos prie Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos direktoriaus 2005 m. kovo 8 d. įsakymo Nr. 1K-30 „Dėl komisijos sudėties ir jos nuostatų patvirtinimo“ 3.2 punkto bei šiuo punktu patvirtintų Reikalavimų įmonėms, vykdančioms gyventojų aprūpinimą ortopedijos techninėmis priemonėmis 2005 m., atitikties Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1 ir 4 punktams ir Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymo 9 straipsnio 3 dalies 4 punktui“ (bylos Nr. I⁸–15/2007 m.).

25 Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 186.

26 Van Kalmhau, A. M.; Derks, J. T. M. *Probation and Probation Services. A European Perspective*. The Netherlands, 2000.

darnų atskirų probacijos rūšių vykdymo procesą siekiant, kad bendrosios teisės normos, susijusios su probacijos vykdymu, būtų reguliuojamos įstatymų, o ne igyvendinančių teisės aktų nuostatomis, taip pat užtikrinti paprastesnę probacijos priežiūros vykdymo procesą bei optimizuoti probacijos tarnybų veiklos organizavimą.

Kompleksiškai analizuojant teisės normas, reglamentuojančias probaciją, matyti, kad šių teisinių santykių reguliavimas įstatymuose nėra išsamus. Šiuo metu teisės aktai nenumato asmens pakartotinio nusikalstamo elgesio tikimybės vertinimo, informacijos rinkimo apie kaltinamojo ar nuteistojo asmenybę, jo socialinę aplinką, kriminogeninius veiksnius (poreikius), taip pat socialinių išvadų, kurios padėtų teismui individualizuoti baudžiamosios atsakomybės realizavimo formas ir probacijos priežiūros sąlygas. Tai lemia, kad probacija ir jos priežiūros sąlygos ne visuomet taikomos tikslingai, dėl to probacijos metu vykdoma asmenų priežiūra ir socialinė rehabilitacija nėra veiksminga. Todėl manytume, kad įstatyme turi būti reguliuojama asmens pakartotinės nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo mechanizmas ir socialinių išvadų rengimo tvarka bei pagrindai. Mūsų nuomone, socialinėje išvadoje galėtų būti pateikiama informacija apie nuteistojo asmenybę, jo socialinę aplinką, kriminogeninius veiksnius (poreikius) ir kita informacija, kuri padėtų nustatyti nuteistojo pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos laipsnį ir padėtų teismui parinkti tinkamiausią ir efektyviausią probacijos priežiūros sąlygą, kuri užtikrintų sėkmingą tolesnį nuteistojo resocializacijos procesą, mažintų nusikalstamų veikų recidyvą.

Šiuo metu įstatyme nenumatyta, kad nuteistiesiems, kuriems paskirta probacija, turi būti teikiama reikalinga socialinė pagalba. Be to, įstatymas nereguliuoja, kad asmenims, kuriems paskirta probacija, turi būti vykdomos aprobuotos elgesio pataisos programos, orientuotos į asmens elgesio ir mąstymo keitimą, įgūdžių lavinimą. Šiuo metu nėra reguliuojami individualaus darbo su nuteistaisiais pagrindai, o probacijos priežiūra, jos periodiškumas ir intensyvumas nėra individualizuojami, atsižvelgiant į nuteistojo pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką ir kriminogeninius veiksnius (poreikius).

Taip pat įstatymai nenustato galimybės keisti probacijos priežiūros sąlygas, atsižvelgiant į nuteistojo riziką, elgesį probacijos metu ir poreikius, arba nutraukti probacijos priežiūrą prieš terminą tais atvejais, kai probacijos tikslai pasiekti dar nepasibaigus jos laikotarpiui. Pažymėtina, kad baudžiamieji ir bausmių vykdymo įstatymai numato teisinius padarinius, kurie atsiranda, jeigu probacijos sąlygos nevykdomos arba vykdomos netinkamai, tačiau reversinis mechanizmas nėra įtvirtintas. Be to, asmenų, kuriems paskirta probacija, specialiosios atsakomybės ir skatinimo priemonės yra formalios. Manytume, kad tokia teisinio reguliavimo sistema nemotyvuoja ir neskatina nuteistojo elgtis pozityviai. Todėl, mūsų nuomone, būtų tikslinga įstatyme nustatyti probacijos sąlygų keitimo tvarką ir probacijos priežiūros prieš terminą nutraukimo pagrindus tais atvejais, kai yra pagrindas manyti, kad probacijos tikslai buvo pasiekti anksčiau laiko.

Taip būtų užtikrinta, kad asmeniui, kuriam paskirta probacija, būtų taikomos ne formali, bet jo teisinės padėties pokyčius skatinančios poveikio priemonės²⁷.

Penkioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 9 d. nutarimu Nr. XI-52 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“²⁸, 123 punkte pabrėžiamas nuteistųjų resocializacijos ir visuomenės dalyvavimo nuteistųjų socialinės integracijos procese prioritetas. Manytume, kad siekiant visapusiškai įgyvendinti šią nuostatą įstatyme būtina įteisinti asociacijų ir savanorių veiklos vykdant probaciją pagrindus ir tvarką, taip sudarant prielaidas vykdyti veiksmingesnę asmenų, kuriems paskirta probacija, socialinę reabilitaciją. Be šių priemonių, būtina siekti dar aktyvesnio visuomenės įtraukimo į probacijos procesą, suteikiant galimybę kaltininko šeimos nariams, artimiesiems giminaičiams ar kitiems pasitikėjimo vertiems asmenims dalyvauti vykdam priežiūrą.

Vienas aktualiausių asmenų, kuriems paskirta probacija, priežiūros aspektų yra jų resocializacija. Siekiant efektyvios nuteistųjų resocializacijos pirminis tikslas yra įstatyme apibrėžti probacijos komponentų – socialinės reabilitacijos ir socialinės pagalbos turinį. Manytume, kad šiuolaikinėje bausmių vykdymo teorijoje ir praktikoje būtina atsisiriboti nuo formalios socialinės paramos teikimo koncepcijos ir laikytis pozicijos, kad asmenų, kuriems paskirta probacija, socialinės integracijos modelis turi būti novatoriškas, pagrįstas ne tik laikinos socialinės pagalbos teikimu, bet ir rizikos vertinimo ir valdymo principais. Remiantis tuo nuteistiesiems būtų teikiama jų poreikius atitinkanti socialinė pagalba ir kartu vykdomos aprobuotos elgesio pataisos programos, užtikrinančios asmens pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos mažinimą. Užsienio valstybėse (Kanada) vienas pagrindinių reikalavimų, keliamų programoms, – daryti ilgalaikį poveikį teigiamiems nuteistojo asmenybės pokyčiams, jos turi būti rezultatyvios ir pripažintos visoje šalyje (Švedija). R. Duff nuomone, nuteistųjų terapinėmis programomis siekiama skatinti prisiimti atsakomybę ir įtikinti nuteistąjį radikaliai keisti savo savybes ir dorynes vertybes, kurios turėjo įtakos nusikalstamos veikos padarymui. Programos turi būti orientuotos į ateitį – jomis siekiama užkirsti kelią tolesniems teisės pažeidimams²⁹. Manytume, kad ir Lietuvoje būtų tikslinga vykdyti unifikuotas programas, skirtas mažinti asmenų, kuriems paskirta probacija, nusikalstamų veikų recidyvus, šalinti kriminogeninius veiksnus, ugdyti socialinio gyvenimo įgūdžius ir nukreiptas į individualius nuteistųjų socialinius (ypač kriminogeninius) poreikius. Įtvirtintini ir individualaus darbo, pagrįsto nuteistojo rizikos lygiu, kriminogeniniais veiksniais (poreikiais), su nuteistuoju pagrindai – individualaus priežiūros plano sudarymo tvarka, priežiūros priemonių intensyvumo ir periodiškumo principai. Visa tai padės užtikrinti, kad atsižvelgiant į nuteistojo socialinę ir psichologinę charakteristiką, socialinės integracijos poreikius ir elgesį

27 Mesonienė, S. *Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų: teisiniai ir socialiniai aspektai*.

28 Penkioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa, kuriai pritarta Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 9 d. nutarimu Nr. XI-52.

29 Duff, R. *Punishment, Communication and Community*. Oxford, 2001, p. 102–103.

probacijos metu galės būti taikomos adekvačios socialinės reabilitacijos priemonės ir teikiama reikalinga socialinė pagalba.

3. Bausmių vykdymo sistema: XXI amžiaus permainos ir iššūkiai

3.1. Elektroninio stebėjimo (monitoringo) taikymas: tarptautinis kontekstas

2008 m. lapkričio 27 d. priimtas Europos Sąjungos Tarybos pagrindų sprendimas 2008/947/TVR dėl teismo sprendimų ir sprendimų dėl lygtinio nuteisimo tarpusavio pripažinimo principo taikymo siekiant užtikrinti lygtinio atleidimo priemonių ir alternatyvių sankcijų priežiūrą³⁰. Jame nurodoma, kad tam tikrais atvejais laikantis nacionalinės teisės aktų ir procedūrų lygtinio atleidimo priemonių ar alternatyvių sankcijų priežiūrai galėtų būti naudojamos elektroninės stebėsenos priemonės. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos patvirtintose Minimaliose standartinėse taisyklėse dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu (Tokijo taisyklėse)³¹, įtvirtinta bendra valstybių narių nuostata taikyti priemones, nesusijusias su laisvės atėmimu siekiant riboti įkalinimo taikymą. Taikyti su laisvės atėmimu nesusijusias priemones skatina ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1992 m. spalio 19 d. rekomendacija Nr. R (92)16 dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių³². Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. rekomendacijoje Nr. R (99) 22 dėl kalėjimų perpildymo bei kalinių skaičiaus augimo³³ pažymima, kad taikant visuomenės sankcijas ir priemones vietoj laisvės atėmimo bausmių būtina atkreipti dėmesį į elektroninį monitoringą. Taip pat šioje rekomendacijoje nurodoma, kad įkalinimo ir visuomenės sankcijų bei priemonių taikymas turi būti įstatymiškai patvirtintas bei praktiškai taikytinas, neatleidžiant nuo bausmės, bei taikant namų areštą, naudojant elektroninį monitoringą. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2000 m. lapkričio 29 d. rekomendacijoje R (2000)22 dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo akcentuojama, kad turi būti sudarytos sąlygos atitinkamoms įvairioms visuomeninėms sankcijoms ir priemonėms, taip pat ir elektroniniam monitoringui.

Taigi, siekiant mažinti laisvės atėmimo vietose esančių asmenų skaičių ir užtikrinti veiksmingą nuteistųjų elgesio kontrolę, šiuolaikinėje daugelio pasaulio valsty-

30 Tarybos 2008 m. lapkričio 27 d. pamatinis sprendimas 2008/947/TVR dėl teismo sprendimų ir sprendimų dėl lygtinio nuteisimo tarpusavio pripažinimo principo taikymo siekiant užtikrinti lygtinio atleidimo priemonių ir alternatyvių sankcijų priežiūrą [2008] OL L 337/102.

31 Minimalios standartinės taisyklės dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, patvirtintos Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1990 m. rezoliucija Nr. 45/110 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-07-12]. <<http://www.un.org>>.

32 Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(92)16 dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-07-12]. <<http://www.kdmc.lt>>.

33 Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(99)22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-07-12]. <<http://www.kdmc.lt>>.

bių bausmių vykdymo praktikoje naudojamos įvairios modernios pažeidėjų priežiūros priemonės. Viena iš jų yra elektroninis stebėjimas (elektroninis stebėjimas palydovinės navigacijos priemonėmis)³⁴. Šios inspektavimo sistemos užtikrina tiesioginę nuteistųjų elgesio kontrolę ir papildo kitas priemones, be kurių negalima apsieiti priežiūros procese (tiesioginiai kontaktai su nuteistuoju, vizitai į namus, elgesio pataisos programų taikymas ir t. t.).

Sparti naujų technologijų plėtra suponavo poreikį modernizuoti ir probacijos vykdymo praktiką. JAV elektroninis stebėjimas pradėtas plačiai taikyti XX amžiaus dešimtmecio viduryje. Europoje šios technologijos pradėtos diegti šiek tiek vėliau – nuo 1990 metų Anglijoje ir Velse, Švedijoje bei Nyderlanduose elektroninė nuteistųjų priežiūra buvo taikoma kaip kriminalinė bausmė arba kardomosios priemonės – suėmimo alternatyva. Nuo 1996 metų elektroninį stebėjimą imta realizuoti kai kuriose Vokietijos žemėse, Šveicarijos kantonuose, Belgijoje, Prancūzijoje, Nyderlanduose. XXI amžiuje elektroninis monitoringas pradėtas vykdyti Portugalijoje, Estijoje, Lenkijoje, Norvegijoje³⁵.

Yra labai daug elektroninio monitoringo rūšių. Elektroninis stebėjimas suprantamas ne tik kaip atskira kriminalinė bausmė, bet ir kaip kardomoji priemonė baudžiamojo proceso metu ir kaip nuteistųjų, kuriems paskirta probacija, priežiūros priemonė. Elektroninis stebėjimas taikomas vykdant įvairias išankstinio paleidimo iš pataisos įstaigų formas – lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų, lygtinį atleidimą nuo bausmės prieš terminą (kartu su elgesio pataisos programomis), pakeičiant laisvės atėmimą į namų areštą, rengiant nuteistuosius paleisti iš įkalinimo įstaigos ir siunčiant juos į pusiaukelės namus (anglų k. *halfway house*), taip pat skiriant dalinę probaciją (anglų k. *split sentence*), kai dalis bausmės paskiriama atlikti pataisos įstaigoje, o kita dalis – probacijos priežiūroje ir kt. Taip pat elektroninis stebėjimas taikomas intensyvios priežiūros programoje (ISP). Ši technologija naudojama ir vykdant laisvės atėmimo bausmę bei kontroliuojant nuteistųjų judėjimą pataisos įstaigoje³⁶.

Technine prasme elektroninis monitoringas gali apimti asmens kontrolę konkrečioje vietoje ir (ar) asmens kontrolę bet kurioje vietoje. Paskutiniu metu senesnes elektroninio monitoringo technologijas laipsniškai keičia naujesnės kontrolės priemonės. Užsienio valstybėse ėmė rasti modernių stebėsenos priemonių, tarp jų ir stebėjimas palydovinės navigacijos sistema. Naujos technologijos sudaro sąlygas kontroliuoti daugialybiais režimais, leidžia nustatyti asmens buvimo vietą ir nedelsiant fiksuoti jo judėjimo kryptis, taip pat stebėjimą fiksuotose vietose. Tokio pobūdžio sistemos nepertraukiamai, visą laiką kontroliuoja nuteistuosius, identifikuoja jų buvimo vietą ir judėjimą, kaupia duomenis, reikalingus atsižvelgiant į kiekvieno asmens individualias stebėjimo sąlygas,

34 Nuteistųjų stebėjimas GPS (anglų k. *Global Positioning System*) – visuotinė padėties nustatymo sistema, kuri leidžia nustatyti asmens buvimo koordinates. Šios sistemos pagrindas – informacinių technologijų sąveika su Žemės planetą gaubiančiu GPS palydovų tinklu. Asmenų stebėjimas GPS gali būti vykdomas naudojant elektronines apyrankes arba integruotus lustus.

35 Frase, R. S.; Tonry, M. *Sentencing and Sanctions in Western Countries*. Oxford, 2001, p. 321.

36 Mesonienė, S. Elektroninis monitoringas bausmių sistemoje: tarptautinis ir nacionalinis kontekstas. *Jurisprudencija*. 2004, 54: 47–57.

informuoja stebėjimo centrą apie nuteistojo buvimo vietą ir (ar) padarytus pažeidimus. Apibendrinant pažymėtina, kad minėta elektroninio monitoringo technologija bausmių vykdymo praktikoje vertinama kaip labai patikima, lengva naudoti ir efektyvi.

3.2. Ekonominis elektroninio stebėjimo efektas

Neabejotina, kad elektroninis monitoringas reikalauja finansinių investicijų. Didžiausios išlaidos tenka elektroninio monitoringo diegimui į bausmių sistemą (įrangos įsigijimui, personalo mokymui). Pavyzdžiui, Švedijos elektroninio monitoringo sistemos įdiegimas kainavo apie 1 milijoną eurų. Nors elektroninio monitoringo diegimas yra gana brangus, tačiau palyginus laisvės atėmimo bausmės ir elektroninio monitoringo vykdymo išlaidas matyti, kad stebėjimo išlaidos yra daug mažesnės. Kai kuriose JAV valstijose nuteistųjų elektroninis stebėjimas kainuoja 14 dolerių, tuo tarpu laisvės atėmimo bausmės vykdymo išlaidos daug didesnės – 44 doleriai per dieną. Apskritai JAV elektroninio monitoringo kaina svyruoja nuo 5 iki 25 dolerių per dieną. Būtina pažymėti, kad konkreti šios priemonės kaina priklauso nuo keleto veiksnių – priežiūros intensyvumo, įrangos įsigijimo būdo, priežiūros vykdymo subjekto ir išlaidų kompensavimo mechanizmo. Elektroninio stebėjimo išlaidos JAV sudaro tik nedidelę dalį laisvės atėmimo vykdymui skiriamų išlaidų. Tai lemia keletas aplinkybių – nuteistieji turi galimybę dirbti, mokėti mokesčius, išlaikyti šeimą. Be abejo, prie amerikiečių vykdomų elektroninio monitoringo programų ekonominio efekto prisideda ir tai, kad nuteistieji privalo padengti šios priemonės vykdymo išlaidas (dalį išlaidų). Net 75 proc. elektroninio monitoringo programų JAV yra mokamos. Štai pirmoji elektroninio monitoringo programa Floridoje nuteistajam kainavo 9 dolerius per dieną ir taip per 14 programos taikymo mėnesių atsipirko pradinės įrangos įsigijimo investicijos³⁷.

Vertinant elektroninio monitoringo ekonominį efektyvumą, reikia atsižvelgti ir į tai, kad taikant elektroninį monitoringą rečiau skiriamas įkalinimas, tačiau gali sumažėti ne visos išlaidos laisvės atėmimo vietų išlaikymui. Mat analizuojant laisvės atėmimo išlaidų struktūrą matyti, kad didžiausią jų dalį sudaro lėšos personalui (pvz., Lietuvoje iš vienam nuteistajam skiriamų 64 litų per dieną net 46 litai tenka personalo darbo užmokesčiui ir socialinio draudimo įmokoms)³⁸, taip pat nemažai pinigų skiriama remontui, šildymui, elektros energijai. Be to, palyginus elektroninio monitoringo ir kitų alternatyvių priemonių išlaidas matyti, kad išlaidos skaitmeninėms programoms vykdyti gali būti didesnės dėl to, kad reikia įsigyti specialią įrangą.

Apibendrinant pasakytina, kad elektroninis monitoringas reikalauja daugiau pirminių investicijų, negu paprastoji probacija, tačiau yra pigesnis negu laisvės atėmimas (įskaitant areštą). Tai leidžia teigti, kad elektroninis monitoringas gali padėti sutaupyti laisvės atėmimui skiriamas lėšas, ypač tuomet, kai mažėjant įkalinimo įstaigų populiacijai mažinamos ir netiesioginės išlaikymo išlaidos. Be to, elektroninis monitoringas užtikrina, kad bus sutaupytos išlaidos, skiriamos tiesiogiai nuteistųjų išlaikymui (ma-

37 Electronic Monitoring [interaktyvus]. Canada: John Howard Society of Alberta, 2000 [žiūrėta 2009-03-30]. <<http://www.johnhoward.ab.ca/PUB/A3.htm>>.

38 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos veiklos ataskaitos.

terialiniam buitiniam aprūpinimui, maistui, medikamentams ir kt.). Ekonominis elektroninio monitoringo efektas pasiekiamas ir tuo, kad nuteistasis nėra izoliuojamas nuo visuomenės bei turi galimybę dirbti (mokėti mokesčius), reikia skirti mažiau investicijų jo socialinei integracijai, taip pat prižiūrimas asmuo kompensuoja (gali kompensuoti) elektroninio monitoringo išlaidas ar jų dalį³⁹.

3.3. Elektroninio monitoringo inkorporavimas į Lietuvos teisės sistemą: teorinė koncepcija

Užsienio valstybėse elektroninio monitoringo taikymo pagrindai ir tvarka yra įtvirtinti įstatymuose – Jungtinės Karalystės baudžiamosios justicijos įstatyme, Nusikaltimo (nuosprendžių) įstatyme, Laidavimo įstatyme, Švedijos intensyvios priežiūros taikant elektroninį monitoringą įstatyme, Vokietijos baudžiamajame ir baudžiamojo proceso kodeksuose, Lenkijos elektroninio monitoringo priežiūros įstatyme⁴⁰. Tuo tarpu Lietuvoje elektroninio monitoringo taikymo pagrindai, tvarka ir sąlygos šiuo metu nėra apibrėžti teisės aktuose. Todėl siekiant sukurti elektroninio monitoringo taikymo sistemą reikėtų keisti BVK nuostatas, o perspektyvoje plečiant šios priemonės naudojimo sritis būtų būtinos BK ir (ar) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso⁴¹ pataisos.

Kaip rodo užsienio valstybių praktikos analizė, viena iš plačiausių elektroninio monitoringo naudojimo krypčių (ypač pirminėje diegimo stadijoje) – šios priemonės taikymas lygtinio paleidimo laikotarpiu. Istorinė lygtinio paleidimo instituto analizė rodo, kad rehabilitacijos modeliui būdingomis socialinės pagalbos priemonėmis ne visuomet pavyko pasiekti nusikalstamų veikų recidyvo mažinimo ir resocializacijos tikslus. Todėl bausmių vykdymo praktikoje buvo ieškoma naujų alternatyvų ir rehabilitacijos priemonės buvo papildytos veiksmingomis galimybės atėmimo ir kontrolės priemonėmis⁴².

Kalbant apie priežiūros (kontrolės) vykdymą pažymėtina, kad Lietuvoje pataisos inspekcijos užtikrina teismų nuosprendžių ir nutarčių dėl lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų vykdymą. Teisės aktai nustato šias pataisos inspekcijų vykdomas priežiūros (kontrolės) priemones ir būdus: a) nuteistųjų pareigų vykdymo ir draudimų laikymosi kontrolė; b) teisės pažeidimų kontrolė ir informavimas apie jų padarymo teises pasekmes; c) susitikimai ir bendravimas su nuteistaisiais; d) paskatinimo priemonių ir nuobaudų skyrimas; e) bendradarbiavimas su valstybės ir savivaldybių institucijomis ir įstaigomis, visuomeninėmis organizacijomis, sprendžiant pataisos inspekcijų įskaitoje esančių nuteistųjų teisės pažeidimų prevencijos klausimus, bendrų šių nuteistųjų teisės pažeidimų prevencijos priemonių organizavimas ir įgyvendinimas; f) nuteistųjų informavimas apie jų teisinę padėtį⁴³.

39 Electronic Monitoring.

40 Mesonienė, S. *Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų: teisiniai ir socialiniai aspektai*.

41 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

42 Morris, N.; Rothman, D. J. *The Oxford History of the Prison. The Practice of Punishment in Western Society*. New York, 1998, p. 228.

43 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. balandžio 17 d. įsakymas Nr. 107 „Dėl Pataisos inspekcijų pareigūnų įgaliojimų, skiriančių nuteistiesiems, atliekantiems viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmes, bei

Iš pataisos inspekcijų funkcijų matyti, kad jos nuteistiesiems tik paaiškina baudmės atlikimo sąlygas ir tvarką bei atsakomybę už lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimą, taip pat teisinės pasekmes už įstatymų pažeidimus ir imasi teisinių priemonių už minėtus pažeidimus. Akivaizdu, kad vien dėl to tikėtis pozityvaus asmens elgesio nepakanka – būtinas nuolatinis, nuoseklus bei adekvatus stebėjimo, vertinimo ir palyginimo procesas. Remiantis BVK 157 straipsniu lygtinai paleistajam gali būti skiriamas draudimas išeiti iš namų tam tikru laiku, jei tai nesusiję su darbu, arba lankytis tam tikrose vietose, jei tai nesusiję su darbu. Kontroliuoti, kaip nuteistasis laikosi šių draudimų, yra viena iš pataisos inspekcijų pareigūnų funkcijų. Pareigūnai tai atlieka lankydamiesi nuteistojo gyvenamojoje vietoje tuo laiku, kai nuteistasis privalo būti namuose, bei atsižvelgdami į informaciją, pateiktą tiek paties nuteistojo, tiek policijos pareigūnų, seniūnų (kaimo vietovėse) ir kitų asmenų, taip pat gaudami dokumentus apie atitinkamų teisės pažeidimų padarymą. Visa tai reikalauja atitinkamų finansinių išlaidų ir žmogiškųjų išteklių. Lietuvos probacijos vykdymo praktikoje nusistovėję pagrindiniai priežiūros būdai – preventciniai pokalbiai, dokumentų rinkimas ir tiesioginis fizinis tikrinimas yra nepagrįsti techninėmis priemonėmis, todėl neretai daugelis teisės pažeidimų, kuriuos padaro lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų asmenys, nėra nustatomi arba nustatomi ne laiku.

Vienas iš svarbesnių elektroninio monitoringo veiksmingumo rodiklių yra gebėjimas užkirsti kelią teisės pažeidimams. Siekiant įvertinti elektroninio stebėjimo socialines galimybes nemažai užsienio valstybių vykdė (vykdo) praktinius ir teorinius elektroninio monitoringo taikymo tyrimus (Lenkija, Estija, Norvegija, Prancūzija, Portugalija). Anglijoje ir Velse (Didžiojoje Britanijoje) dar 1999 metais buvo atliktas tokio pobūdžio tyrimas⁴⁴. Jis davė labai įdomius ir vertus dėmesio rezultatus. Vykdam šią programą iš visų asmenų, lygtinai paleistų iš pataisos įstaigų, tik 5 proc. nuteistųjų buvo grąžinti į laisvės atėmimo vietą dėl elektroninio monitoringo programos sąlygų pažeidimo. Kalbant apie priežastis, lėmusias lygtinio paleidimo panaikinimą, pažymėtina, kad daugiau kaip pusė nuteistųjų (68 proc.) pažeidė nustatytas lygtinio paleidimo sąlygas, 25 proc. buvo grąžinti į įkalinimo įstaigą dėl aplinkybių pasikeitimo (psichologinių, gyvenamosios vietos ar techninių problemų) ir tik 1 proc. buvo grąžintas dėl pavojingumo visuomenei. Vykdam programą buvo vertinamas ir elektroninio monitoringo poveikis nusikalstamų veikų recidyvui. Nustatyta, kad elektroninis stebėjimas yra efektyvus, nes tik 2 proc. asmenų, dalyvavusių programoje, buvo nuteisti už naujas nusikalstamas veikas. Kartu buvo nustatyta, kad elektroninis stebėjimas yra neutralus vertinant nusikalstamų veikų recidyvą pasibaigus jo taikymui (apie 30 proc. nuteistųjų tiek dalyvavusių programoje, tiek nedalyvavusių joje buvo pakartotinai nuteisti). Taip pat ši analizė parodė, kad elektroninis stebėjimas neturėtų būti taikomas visiems potencialiems pretendams ir turi būti vykdoma kruopšti nuteistųjų atranka, pagrįsta jų rizikos lygio vertinimu. 2000

lygtinai paleistiems iš pataisos įstaigų asmenims paskatinimo priemonės ir nuobaudas, bei jų skyrimo tvarkos, Lygtinai paleistų iš laisvės atėmimo vietų asmenų itin piktybiškų viešosios tvarkos ir nustatytų pareigų pažeidimų sąrašo, Pataisos inspekcijų darbo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 40-1856.

44 Додгсон, К., et al. Система электронного наблюдения за досрочно освобожденными: оценка действующих программ. [Dodgson, K., et al. Electronic Monitoring System of Parolees: Evaluation of Working Programmes]. Penal Reform International, 2002, p. 4–6.

metais atliktas tyrimas taip pat atskleidė gerus rezultatus – net 95 proc. nuteistųjų sėkmingai baigė elektroninio monitoringo programą. Taigi, elektroninio stebėjimo lygtinio paleidimo metu programa buvo įvertinta kaip veiksminga tarpinė priemonė tarp laisvės atėmimo vietos ir nuteistojo grąžinimo į visuomenę. Didžiosios Britanijos vidaus reikalų ministerija ir vėliau vykdė panašaus pobūdžio projektus, kurių metu buvo gauti iš esmės teigiami ekonominiai ir socialiniai elektroninio stebėjimo rezultatai. Kanadoje atlikti tyrimai taip pat atskleidė, kad asmenų, kuriems taikytas elektroninis monitoringas, teisės pažeidimų recidyvas yra mažesnis negu asmenų, kurie nebuvo stebimi. JAV tyrimų metu buvo nustatyta, kad recidyvo mažinimo požiūriu elektroninis monitoringas buvo efektyvus didelės rizikos asmenims, lygtinai paleistiems iš pataisos įstaigų, todėl buvo prieita išvada, kad šią priemonę yra tikslinga taikyti vykdant intensyvios priežiūros programas⁴⁵. Tuo tarpu vertinant Lietuvos statistikos duomenis matyti, kad, pavyzdžiui, 2008 metais į laisvės atėmimo vietas dėl vengimo atlikti probaciją buvo grąžinta (pasiūsta) 1117 asmenų, esančių pataisos inspekcijų įskaitoje, iš jų – beveik trečdalis lygtinai paleistųjų (340). 2009 metų pradžioje pataisos inspekcijų įskaitoje buvo 1591 asmuo, lygtinai paleistas iš pataisos įstaigų. Apie 20 proc. lygtinai paleistųjų buvo pasiūsti atlikti laisvės atėmimo bausmę, nes netinkamai vykdė lygtinio paleidimo sąlygas. Dar 5,6 proc. nuteistųjų lygtinio paleidimo laikotarpiu padarė nusikalstamas veikas ir dėl to buvo pakartotinai įkalinti⁴⁶. Visa tai rodo, kad priežiūros priemonės vykdant probaciją Lietuvoje nėra tinkamos.

Jau buvo minėta, bet dar kartą pažymėtina, kad užsienio valstybėse elektroninis monitoringas taikomas vietoj trumpų laisvės atėmimo bausmių. Tuo tarpu Lietuvos įkalinimo įstaigose yra laikoma 2 615 asmenų, nuteistų trumpa laisvės atėmimo bausme (3 mėn. – 3 m.) – 3 – 6 mėn. – 152, 6 mėn. – 1 m. – 323, 1 m. – 3 m. – 2 140 nuteistųjų, o tai sudaro apie trečdalį visų nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės. Be to, Lietuvoje yra didelis asmenų, kuriems paskirta kardomoji priemonė – suėmimas skaičius (2009 m. pradžioje – 1 371)⁴⁷. Dėl šios priežasties tardymo izoliatoriai yra nuolat perpildyti.

Analizė rodo, kad taikant elektroninį stebėjimą galima spręsti įkalinimo įstaigų perpildymo problemą. Kalbant apie elektroninio stebėjimo efektyvumą būtina pabrėžti, kad tokia baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma yra vienas iš būdų taupyti valstybės biudžeto lėšas laisvės atėmimo bausmės vykdymui. Elektroninis stebėjimas yra priemonė, reikalaujanti pirminių investicijų, tačiau palyginus elektroninio stebėjimo ir laisvės atėmimo bausmės vykdymo išlaidas, matyti, kad laisvės atėmimas yra brangesnis. Išlaidų nuteistiesiems, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę, analizė leidžia preziumuoti, kad elektroninis stebėjimas galėtų kainuoti pigiau (o ypač tais atvejais, kai mažėjant įkalintųjų skaičiui, mažėtų ir netiesioginės išlaidos laisvės atėmimo vietų išlaikymui). Tai rodo aptarti užsienio valstybėse atlikti skaičiavimai, atskleidžiantys akivaizdžius elektroninio stebėjimo ir laisvės atėmimo bausmės vykdymo finansinių išlaidų skirtumus.

45 Electronic Monitoring.

46 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos veiklos ataskaitos.

47 *Ibid.*

Apibendrinami manytume, kad elektroninis stebėjimas galėtų būti diegiamas Lietuvos bausmių vykdymo srityje. Siekiant, kad ši priemonė taptų veiksminga alternatyva laisvės atėmimui ir taip mažinti laisvės atėmimo vietose esančių asmenų skaičių bei praktikoje įvertinti elektroninės stebėsenos socialinį bei ekonominį efektyvumą, pirmiausia elektroninį monitoringą siūlytina įdiegti lygtinio paleidimo sistemoje. Elektroninis stebėjimas galėtų būti taikomas tikslinėms lygtinai paleistųjų grupėms, atsižvelgiant į jų rizikos lygį. Tam tikslui reikalingas ir teisinis pagrindas, nes šiuo metu įstatymai nenumato galimybės taikyti elektroninio stebėjimo asmenims, lygtinai paleistiems iš pataisos įstaigų. Lygtinis paleidimas su elektroniniu stebėjimu galėtų būti taikomas kaip savarankiška lygtinio paleidimo rūšis nustatant mažesnę minimalią atliktiną laisvės atėmimo bausmės dalį⁴⁸, be to, kartu elektroninis stebėjimas galėtų būti ir veiksminga tam tikrų įpareigojimų ar draudimų (nesilankyti tam tikrose vietose, būti gyvenamojoje vietoje tam tikru laiku) kontrolės užtikrinimo priemonė. Taip pat atsižvelgiant į užsienio valstybių praktiką elektroninis monitoringas galėtų būti taikomas vietoj trumpų laisvės atėmimo bausmių. Kartu svarstytina ir naujų institutų – dalinės probacijos (dalies laisvės atėmimo bausmės atlikimas įkalinimo įstaigoje, o dalies – probacijos priežiūroje) arba automatinio lygtinio paleidimo (privalomas ankstesnis nuteistojo paleidimas atlikus dalį bausmės), kurių metu galėtų būti taikomas elektroninis monitoringas, inkorporavimo į Lietuvos bausmių vykdymo teisės sistemą galimybę. Įvertinus elektroninio monitoringo sistemos socialinę ir ekonominę naudą ateityje būtų galima plačiau jį naudoti bei diegti ir kitas jo realizavimo formas. Elektroninį stebėjimą Lietuvoje būtų galima taikyti kaip alternatyvą laisvės atėmimui – kaip savarankišką kriminalinę bausmę arba kaip tam tikrą laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimo rūšį. Taip pat elektroninį monitoringą būtų galima naudoti kaip nuteistųjų elgesio kontrolės priemonę vykdant laisvės apribojimo bausmę.

Kita svarbi elektroninio monitoringo panaudojimo sritis – kardomųjų priemonių taikymas. Siekiant mažinti asmenų tardymo izoliatoriuose skaičių ir plačiau taikyti alternatyvias suėmimui kardomasias priemones kartu užtikrinant efektyvią kaltinamųjų elgesio kontrolę baudžiamojo proceso metu, siūlytume ateityje svarstyti elektroninio monitoringo kaip kardamosios priemonės įtvirtinimo klausimą. Be to, elektroninį monitoringą būtų galima naudoti ir kartu su kitomis alternatyviomis suėmimui kardamosiomis priemonėmis, taip sustiprinant jų poveikį.

Kalbant apie elektroninio stebėjimo veiksmingumą būtina pažymėti ir tai, kad sėkmingą nuteistojo resocializaciją lemia ne pavieniai kontrolės ar paramos įrankiai, bet kompleksinis priežiūros mechanizmas, kuris turi apimti efektyvios socialinės reabilitacijos ir šiuolaikinės kontrolės priemones. Todėl manytume, kad taikant elektroninį monitoringą kartu turi būti vykdomos ir elgesio pataisos programos, vertinamas nuteistojo rizikos lygis, teikiama reikalinga socialinė pagalba. Pažymėtina, kad pataisos inspekcijų veiklą, optimizavus kontrolės sistemą, galima būtų labiau orientuoti į nuteistųjų socialinių poreikių tenkinimą ir jų asmeninių problemų sprendimą. Taip pat tikėtina, kad sumažėtų teisės pažeidimų, kuriuos probacijos laikotarpiu padaro nuteistieji.

48 Pavyzdžiui, du penktadalius – asmenys, nurodyti BVK 157 straipsnio 3 dalies 2 punkte, ir pusę – asmenys, nurodyti šio kodekso 157 straipsnio 3 dalies 3 punkte.

Išvados

Pažymėtina, kad probacijos sistema naujuose Lietuvos baudžiamuosiuose ir bausmių vykdymo įstatymuose nėra organiška, o jos realizavimo procesas – neoptimalus. Probacijos skyrimo pagrindų, jo vykdymo turinio analizė leidžia teigti, kad esamas probacijos skyrimo ir vykdymo mechanizmas nepadeda pasiekti pagrindinio šio instituto tikslo – sėkmingos nuteistųjų resocializacijos. Todėl darytina išvada, kad būtina suformuoti racionalią probacijos įgyvendinimo koncepciją, kuri padėtų pasiekti iškeltus socialinius (o ir ekonominius) bausmės tikslus. Atsižvelgiant į tai būtina iš esmės keisti baudžiamųjų ir bausmių vykdymo įstatymų turinį – sudaryti palankias teises sąlygas sukurti probacijos sistemą, orientuotą į nuteistųjų rizikos valdymą, nusikalstamų veikų recidyvų mažinimą ir visuomenės saugumo užtikrinimą.

Siekiant optimizuoti probacijos ir probacijos sąlygų individualizavimo procesą būtų tikslinga įteisinti asmenų pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo (anglų k. *Risk and need assessment*) instrumentą ir socialinės išvados institutą. Tai padarius teisėjas, priimdamas sprendimą dėl probacijos, turėtų pakankamai *facta concludentia*.

Į probacijos vykdymo procesą reikėtų dar plačiau įtraukti visuomenę, įstatyme nustatant probacijos pagal laidavimą mechanizmą. Įteisinus šį modelį nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui galėtų būti paskirta probacija kartu su kitomis sąlygomis, jeigu būtų laiduotojo, kuriuo galima pasitikėti, sutikimas. Laidavimas galėtų būti paskirtas su užstatu arba be jo.

Pašalinus vieną iš baudžiamosios justicijos trūkumų – platų laisvės atėmimo bausmės taikymą, būtina racionalizuoti ir nors šiek tiek liberalizuoti probacijos skyrimo pagrindus, kartu derinant tai su efektyvia asmenų, kuriems paskirta probacija, socialine reabilitacija ir priežiūra.

Šiuo metu įstatymai nenumato galimybės taikyti elektroninio stebėjimo nuteistiesiems, nors šis nuteistųjų priežiūros mechanizmas pasaulio bausmių vykdymo praktikoje gana plačiai naudojamas. Atsižvelgiant į tai siūlytina Lietuvos teisės sistemoje numatyti kelias elektroninio stebėjimo formas, kaip antai, elektroninis stebėjimas taikant ankstesnį paleidimą iš laisvės atėmimo vietų ir elektroninis stebėjimas vietoj paskirtos trumpos laisvės atėmimo bausmės, o ateityje taikyti šią priemonę ir kaip alternatyvą kardomajai priemonei – suėmimui, taip pat kaip atskirą kriminalinę bausmę ir dalinės probacijos komponentą.

Literatūra

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987; 2000, Nr. 96-3016.
Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 86-2393.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.
Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.

- Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 81-3172.
- Penkioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa, kuriai pritarta Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 9 d. nutarimu Nr. XI-52. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 146-5870.
- Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. vasario 21 d. nutarimu Nr. 220 „Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir jos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 27-989.
- Kalėjimų departamentui prie Teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų plėtros strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. kovo 26 d. nutarimu Nr. 288 „Dėl Kalėjimų departamentui prie Teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų plėtros strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2008–2033 metų plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 40-1469.
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. balandžio 17 d. įsakymas Nr. 107 „Dėl Pataisos inspekcijų pareigūnų įgaliojimų, skiriant nuteistiesiems, atliekantiems viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmės, bei lygtinai paleistiems iš pataisos įstaigų asmenims paskatinimo priemonės ir nuobaudas, bei jų skyrimo tvarkos, Lygtinai paleistų iš laisvės atėmimo vietų asmenų itin piktybiškų viešosios tvarkos ir nustatytų pareigų pažeidimų sąrašo, Pataisos inspekcijų darbo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 40-185.
- Tarybos 2008 m. lapkričio 27 d. pamatinis sprendimas 2008/947/TVR dėl teismo sprendimų ir sprendimų dėl lygtinio nuteisimo tarpusavio pripažinimo principo taikymo siekiant užtikrinti lygtinio atleidimo priemonių ir alternatyvių sankcijų priežiūrą [2008] OL L 337/102.
- Minimalios standartinės taisyklės dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, patvirtintos Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1990 m. rezoliucija Nr. 45/110 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-07-12]. <<http://www.un.org>>.
- Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(92)16 dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-07-12]. <<http://www.kdmc.lt>>.
- Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(99)22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-07-12]. <<http://www.kdmc.lt>>.
- Mesonienė, S. Elektroninis monitoringas bausmių sistemoje: tarptautinis ir nacionalinis kontekstas. *Jurisprudencija*. 2004, 54.
- Mesonienė, S. *Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų: teisiniai ir socialiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
- Švedas, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai*. Vilnius, 2006.
- Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
- Dignan, J.; Cavadino, M. *The Penal System. An Introduction*. London, 1997.
- Duff, R. *Punishment, Communication and Community*. Oxford, 2001.
- Frase, R. S.; Tonry, M. *Sentencing and Sanctions in Western Countries*. Oxford, 2001.
- Electronic Monitoring [interaktyvus]. Canada: John Howard Society of Alberta, 2000 [žiūrėta 2009-03-30]. <<http://www.johnhoward.ab.ca/PUB/A3.htm>>.
- Morris, N.; Rothman, D. J. *The Oxford History of the Prison. The Practice of Punishment in Western Society*. New York, 1998.
- Van Kalmhaut, A. M.; Derks, J. T. M. *Probation and Probation Services. A European Perspective*. The Netherlands, 2000.
- Walmsley, R. World Population List. *Research Findings* [interaktyvus]. 2000, 8 [žiūrėta 2009-08-19]. <<http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs/r88.pdf>>.
- Додгсон, К., et al. Система электронного наблюдения за досрочно освобожденными: оценка действующих программ. [Dodgson, K., et al. Electronic Monitoring System of Parolees: Evaluation of Working

Programmes]. Penal Reform International, 2002.

Дворянсков, И. В.; Сергеева, В. В.; Баталин, Д. Е. *Применение альтернативных видов наказания в Западной Европе, США и России*. [Dvoriankov, I. V.; Sergejeva, V. V.; Batalin, D. E. *Enforcement of Alternatives to Imprisonment in Europe, United States and Russia*]. Москва, 2003.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708; Nr. 186.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. lapkričio 23 d. sprendimas administracinėje byloje „Dėl Valstybinės ligonių kasos prie Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos direktoriaus

2005 m. kovo 8 d. įsakymo Nr. 1K-30 „Dėl komisijos sudėties ir jos nuostatų patvirtinimo“ 3.2 punkto bei šiuo punktu patvirtintų Reikalavimų įmonėms, vykančioms gyventojų aprūpinimą ortopedijos techninėmis priemonėmis 2005 m., atitikties Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1 ir 4 punktams ir Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymo 9 straipsnio 3 dalies 4 punktui“ (bylos Nr. I⁸–15/2007 m.).

Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos veiklos ataskaitos [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-05]. <www.kalejimudepartamentas.lt>.

Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2008 metų veiklos apžvalga [interaktyvus]. [žiūrėta 009-08-20]. <<http://www.teismai.lt/teismai/Informacija%20apie%20Lietuvos%20Respublikos%20teismu%20darba%202008%20metais.pdf>>.

LEGAL DEVELOPMENT PROSPECTS OF PENITENCIARY SYSTEM IN LITHUANIA

Simona Mesonienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *One of the legal institutions of the punishment realization, i.e. the probation release, is investigated in the article from the legal comparative point of view. The article covers the legal relations, appearing as the result of application of the probation (setting and realization) towards the imprisoned convicts. The norms of the international and national juridical acts on the punishment realization, which regulate the probation, and the juridical doctrine of the punishment realization, brought forward by Lithuania and foreign countries, is analyzed in the present article. The misunderstandings within the practices of imposition and execution of probation result in continuous discussions on the factual influence of the said institution to the development of social behaviour of the convicted person. The process of execution of probationary release must be directed towards the management of the risk of repeated criminal behaviour of the convicted person and neutralizing of criminal factors, however the existing structure of legal regulation does not provide a possibility to reach the said objectives. This shows one of the main deficiencies of criminal justice of Lithuania – a frequent and sustained application of imprisonment. It should be noted that no progressive*

innovations were implemented in the area of probationary release, therefore the directions of optimization of application and execution of probationary release and evaluate the grounds for application of probation, the most important provisions, pertaining to the activities of society when executing the probation, as well as the basis for preparation of the social conclusion, evaluation of the risk of a repeated criminal behaviour and the basis for individual working with the convicted person, the procedure for monitoring of convicts, the legal status of convicts and the rules for its tightening or softening are examined in this article. The article emphasizes the necessity of resolution of the most important questions, pertaining to ensuring effective treatment with offenders; therefore incorporation of the electronic surveillance is discussed. Thus the perspective probation system concept is analyzed in the article. While explicating this goal, it should be noted that the article is aimed at creation of the theoretical grounds for the probation and electronic surveillance and at ascertaining how to model an efficient system of setting and realization of the probation and electronic monitoring, which is oriented towards management of the risk of the persons' repeated delinquent behavior, which creates the conditions for securing security of the society, for reducing recurrence of delinquent deeds and of the number of imprisoned convicts.

Keywords: *punishment, probation, suspended sentence, conditional early discharge from punishment, parole release, electronic monitoring.*

Simona Mesonienė, Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Penitencinės teisės ir veiklos katedros lektorė, daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: bausmių vykdymo teisė, bausmių sistema, alternatyvos laisvės atėmimui, probacija.

Simona Mesonienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, Department of Penitentiary Law and Activities, lecturer, doctor. Research interests: penitentiary law, criminal punishments system, alternatives to imprisonment, probation.